

Izvirni znanstveni članek/1.01

Roberto Dapit

SOCIOLINGVISTIČNO RAZISKOVANJE V REZIJI TER ODMEV TEGA DELA V VZGOJNO- IZOBRAŽEVALNEM SISTEMU IN V DRUŽBI

Izhodišče prispevka je jezikovno načrtovanje v rezijanskem narečnem prostoru, ki je vodilo do izdaje rezijanskega pravopisa leta 1994.

Rezijanska skupnost si je že od leta 1980 želela svojo posebno pisavo in tudi slovnico.

Po potresu leta 1976, ki je povzročil ogromno materialnih in tudi duhovnih poškodb, so

Rezijani tako kot Furlani doživljali veliko izgubo in so tudi na splošno začeli valorizirati svoje izročilo. Jezik je najmočnejši izraz

identitete in Rezijani so si odločno prizadevali za ohranitev svojega.

Nekaj let kasneje, po konferenci z naslovom *Fondamenti per una grammatica pratica resiana* (v prevodu: Temelji za uporabno rezijansko slovnico), ki jo je organizirala občina Rezija leta 1991, je nizozemski raziskovalec Han Steenwijk sprejel projekt, s katerim je bil pooblaščen, da določi rezijanski pravopis in na osnovi terenskih raziskav napiše rezijansko slovnico. Projekt sta torej podpirala rezijanska občinska uprava in predvsem bivši župan Luigi Paletti, ki je promoviral lepo število publikacij o rezijanskem jeziku in kulturi. Prvi sadovi Steenwijkovega dela so bili predstavljeni leta 1994 s

knjigo *Tö još rozajanskë pisanjê/Ortografija resiana*, ki vsebuje pravopis ne samo standardne rezijanščine, ampak tudi štirih glavnih rezijanskih govorov: Bila/San Giorgio, Njŕwa/Gniva, Osoanë/Oseacco in Solbica/Stolvizza. Leta 1999 je objavil prvi del slovnice z naslovom *Grammatica pratica resiana. Il sostantivo* (v prevodu: Uporabna rezijanska slovnica. Samostalnik). Po istem konceptu kot v pravopisu obravnava slovnico standardne rezijanščine in že omenjenih štirih govorov. Standardna rezijanščina je pravzaprav knjižni jezik, ki naj bi pomenil enotno izrazilo za vso rezijansko jezikovno skupnost. Prav tu je zanimivo jedro vprašanja, ker knjižni ali standardni rezijanski jezik ne obstaja kot govorno izrazilo, ampak je namenjen samo pisni rabi. Vsekakor imajo Rezijani vedno možnost pisave v štirih govorih. Standardna rezijanščina združuje najpogostejše značilnosti le-teh, vendar pa je Rezijanom še vedno tuja, zato vsak raje uporablja svojo (pisno) različico. Le redki pišejo v materinem jeziku, ker je funkcionalnost pisne rezijanščine pravzaprav zelo omejena. Največji prostor funkcionalnosti ima še vedno italijanščina. Na nivoju ustnega rezijanskega jezika obstajajo, kot že rečeno, samo različice, ker vsak govorec strogo uporablja svojo in se s tem natančno razlikuje od drugih. Vsak Rezijan obvlada italijanščino, nekateri tudi furlanščino.

S podobnimi problemi in vprašanji se soočajo tudi Furlani, ki imajo na razpolago uradni pravopis, določen po deželnem zakonu št. 15/1996. Tudi državni zakon o manjšinskih jezikih v Italiji št. 482/1999 nekako ščiti furlanski jezikovni prostor. Različne pisne tradicije kljub zakonu še ne sprejmejo uradne oblike pravopisa. Tako kot Rezijani tudi Furlani nimajo enotne oblike govornega jezika, ker se narečja med sabo precej razlikujejo. Bistvena razlika je v tem, da je (domnevno)

700.000 furlanskih govorcev, medtem ko rezijansko prebivalstvo znaša v dolini približno 1300 uradno prijavljenih. Presenetljivo pa je prizadevanje Rezijanov za uveljavljanje jezika. Uspešno so uresničili del projekta celo pred sprejemom zaščitnega zakona o Slovencih v Italiji 14. februarja 2001. To gotovo izraža neko specifično samozavest, ki jo lahko zasledujemo kot poseben pojav znotraj slovenske skupnosti v Italiji.

Rezijanske jezikovne različice sicer kažejo določene razlike, ampak tudi veliko skupnih potez. To se zrcali tudi v dojemanju drugačnosti znotraj rezijanske skupnosti. Po eni strani posameznik močno potencira pripadnost vaški skupnosti, vsi pa doživljajo globoko skupno identiteto kot narod posebnega oz. neznanega izvora, ki živi pod Kaninovo senco in se razlikuje od vseh ostalih bližnjih narodov. Takšno, na prvi pogled kontradiktorno, ampak dinamično doživljanje identitete Rezijanov lahko zasledujemo ne samo v njihovem življenju, ampak seveda tudi na jezikovnem nivoju.

V tem prispevku, ki ni rezultat sociolingvističnih sistematičnih raziskav, skušam vsaj razumeti odnos Rezijanov do lastnega jezika kot izraz identitete. Po desetletnem opazovanju slovenskih skupnosti na videmski pokrajini lahko trdim, da so si procesi doživljanja identitete v Reziji, Terski in Nadiški dolini precej podobni. Neracionalnost stališč določenega dela prebivalstva, ki ne priznava slovenskega izvora, kaže, da je najgloblji dejavnik tega obnašanja mogoče podzavestni asimilacijski nagon. Asimilacija širšemu okolju pomeni približevanje italijanskemu svetu, mogoče tudi rešitev problema drugačnosti, ki je zelo verjetno pretežno breme v današnji družbi. Iz tega zornega kota je zanimiv odnos do pisnega jezika, ki povzroča celo vrsto reakcij. Dokler ostane rezijanščina le ustno sredstvo, se vsi Rezijani strinjajo z njeno rabo, medtem ko v zvezi s pisnim jezikom nastajajo nasprotna si stališča, ki pomenijo tudi določeno ideološko in politično opredelitev. Opazoval sem torej rabo rezijanskega pisnega jezika v lokalnem časopisju in tisku od leta 1995, torej takoj po izidu rezijanskega pravopisa. Lokalno časopisje sta predvsem župniški list *Ta pod Canynowo sinco/All'ombra del Canin*, prisoten skoraj v vsaki rezijanski hiši, in *Novi Matajur. Tednik Slovencev Videmske Pokrajine* z omejenim številom bralcev. Druge vrste lokalni tisk so plakati, oglasi in vabila. Na splošno se je izkazalo, da se je prostor rezijanskega pisnega jezika precej širil, čeprav se ne uporablja samo novi standardni pravopis. Določeni članki in prispevki, napisani v drugih pisavah, se razumejo tudi kot odklonilni odgovor na predlog standardne rezijanščine. Dejstvo je, da vsak ohrani svoj način pisave tudi zato, ker je za uporabo standardnega pravopisa zaradi specifičnosti grafemov le potrebna neka izobrazba. Treba je še poudariti, da je bila do zdaj italijanščina edini šolski jezik na Videmskem. Izjema je le dvojezična šola v Špetru in tako bo najverjetneje kljub zakonu tudi v prihodnje. To pomeni, da nima rezijansko prebivalstvo nobene kompetence v slovenskem standardnem jeziku, ki uporablja diakritične znake, kot so na primer č, ž, š, precej tuje za večino Rezijanov. Ovire pisne rabe rezijanščine so tudi družbenopolitične narave, ker Rezijani zaradi določenih znakov v novem rezijanskem

pravopisu (npr. c, č, ž, š) nekako identificirajo pisno rezijanščino s slovenskim knjižnim jezikom in jo zato zavračajo. Dejstvo pa je, da večina Rezijanov odklanja tudi slovensko etničnost in ne ločuje etničnega porekla od državljanstva. Starejše generacije so imele drugačen odnos do Slovenstva. Do začetka 20. stoletja in kasneje, v obdobju, ko je bilo še veliko kramarjev oz. sezonskih izseljencev in brusačev, ki so potovali po Avstro-Ogrskem in torej tudi po Sloveniji, so imeli več stikov s slovenskim prebivalstvom. Veliko rezijanskih družin je živelo na Slovenskem, kasneje pa se jih je kar nekaj vrnilo v dolino. Danes so taki stiki zelo redki tudi zato, ker se je tradicionalni gospodarski sistem spremenil, s tem pa so se izgubili tudi stiki z Bovškim zaradi pašnikov in drugih dejavnosti na meji. Zadnje politično obdobje Slovenije do razpada bivše Jugoslavije je tudi dejavnik, ki zelo vpliva na poglede zamejskih Slovencev, predvsem v Reziji in Benečiji.

Rezultati opazovanja jezikovnih navad so delno razvidni tudi v 24-minutnem videofilmu z naslovom *Govor in pisava v Reziji danes* (Produkcija AVL ISN ZRC SAZU, Ljubljana, junij 2000), kjer skušam prikazati trenutno stanje pisne rezijanščine in odnos do pisnega jezika. Najprej prenašam stališče nekaterih, ki na različne načine uporabljajo pisno obliko rezijanskega narečja v javnosti. To so Silvana Paletti, pesnica in prevajalka rezijanskih besedil, Luigia Negro, predstavnica Zveze slovenskih kulturnih društev, Sandro Quaglia, kulturni delavec, in Paola Coss, učiteljica v vrtcu in osnovni šoli. V zvezi z vprašanjem standardnega jezika po nekaj letih od prve objave rezijanskega pravopisa so izrazili svoje mnenje. To se ujema z rezultati opazovanja rabe pisnega jezika v javnosti oz. v krajevnem tisku in drugih publikacijah zadnjih let. Končno se je izkazalo, da Rezijani najraje uporabljajo krajevno različico, kot je bilo že prej rečeno. To odseva in potrjuje njihov izredno močen občutek identitete.

Glede tiska knjig in učbenikov za otroke so bili Rezijani v zadnjih letih zelo prizadevni. Izšlo je več knjig za otroke, ki upoštevajo rezijanski pravopis. Kulturno društvo "Rozajanski dum" je leta 1997 objavilo dvojezično knjigo *Ta prawã pravicã od lisicã od Rezija/La vera storia della volpe di Resia*. Jezikovna različica je govor iz Osojan (Oseacco). Prva otroška knjiga, napisana v standardnem jeziku, je *Po nãš. Primo libro di lettura in resiano* iz leta 1998. Leta 1999 so izšle tri naslednje knjige, to so *Ditido za otroke*, zvezek z jezikovnimi vajami, *Le o le o kã na ë*, kjer skozi besedila iz ljudskega izročila pridejo do izraza vse jezikovne različice, izpričane v Reziji. Ta knjiga simbolizira trenutno stališče kulturnih delavcev, naj bo rezijanščina zaščitena, vendar pa naj vsak uporablja svoje naravno komunikacijsko sredstvo. Tretja knjiga *Wãrtac. Pisanja anu dizinjavi od tih razajanskih utruk od lãta 1975 dardo 1999* vsebuje otroška besedila in risbe iz publikacije *Vãrtac. Moja vas*.

Posebno pozornost sem posvetil razvoju in položaju jezika v pedagoškem procesu v vrtcu in osnovni šoli v Reziji na koncu šolskega leta 1999/2000. Odstotek šolskih otrok, ki aktivno obvladajo rezijanščino, je izredno nizek (10-15 %), zato ker je v družini in v javnem življenju raba italijanščine vedno bolj prodorna.

Znotraj družine glede posredovanja jezikovnega izročila opazam podobne ovire kot na Furlanskem: mešani zakoni, negotovost staršev zaradi neupravičenega strahu, da otrok ne bo sposoben govoriti italijansko, če se najprej nauči narečje, večja mobilnost in s tem večji vpliv večinskih jezikov in podobno. Trenutno stanje jezika med rezijanskimi šolarji kaže, da bi lahko rezijanščina precej hitro izumrla. Projekt, ki omogoča dve uri rezijanščine za dve skupini otrok od prvega do petega razreda osnovne šole, poteka že drugo leto. Isti projekt predvideva tudi določene dejavnosti v vrtcu, kot uvod v rezijansko kulturo in jezik. Vsekakor so pedagoški kriterij v vrtcu in v osnovni šoli podobni. Otrok naj pridobi znanje o lastnem kulturnem svetu skozi izraze rezijanske kulture, kot so na primer igre, ljudska besedila, glasba, ples in gledališče. V tej eksperimentalni fazi niti otroci niti učitelji nimajo dovolj izkušenj v rezijanskem pisnem jeziku. V vrtcu in osnovni šoli je ena sama rezijanska učiteljica in ena zunanja sodelavka. Otroci se sicer želijo seznanjati z jezikom, vendar je odstotek aktivnega in celo pasivnega znanja zelo nizek. Posebne ure z rezijansko kulturo in jezik so predvidene tudi v nižji srednji šoli (Scuola media inferiore). Tam poučuje zunanji rezijanski kulturni delavec, ki nima specifične pedagoške kompetence.

Na koncu želim poudariti, da je rezijanščina zelo odvisna od sprejemanja krajevnega jezika v šolski sistem. Zaščitni zakon, "člen" 12, predvideva, da se v vrtcih in drugih obveznih šolah obravnavajo tudi vprašanja o krajevem izročilu, jeziku in kulturi. Kako bodo pooblaščenec interpretirali duh zakona, še ne vemo. Le upamo lahko, da ne bo uveljavljanje identitete s pomočjo jezika in izročila podrejeno politično-ideološkim silnicam, ampak da si bo vsak izraz krajevne kulture svobodno ustvaril svojo življenjsko pot.

